

LIDIA BANOWSKA

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Umiejscowienia i przemieszczenia. Wokół pytań mickiewiczologii „kontekstowej”

Cieśla-Korytowska Maria, red. (2019), *Mickiewiczowskie konteksty*, Avalon, Kraków.

Czytanie literatury otwarte na sytuowanie jej w rozmaitych – dopełniających i (re)interpretujących – kontekstach jest metodą mającą w badaniach nad polskim piśmiennictwem XIX stulecia ugruntowaną tradycję. Taki model lektury zdaje się zresztą niejako projektować (czy przynajmniej zakładać jako preferowany) sama kultura tego okresu, w sposób znamieny znaczone realiami swojego czasu: z jednej strony piętnem trudnej historii, z drugiej – silnymi związkami zwłaszcza z europejskim kontekstem kulturowym (rozumianym jako ewokowana w twórczości pisarzy tradycja Śródziemnomorza, por. m.in. Szymdtowa 1955; Halkiewicz-Sojak 1995; Kurek 1999; Cieśla-Korytowska, Szturc, Ziółowicz, red. 2000; Kuciak 2003; Trybuś, red. 2020, a także jako wymiar codziennego doświadczenia uczestników Wielkiej Emigracji, por. Witkowska 1997). Okoliczności te sprzyjały (i po dziś dzień sprzyjają) sytuacji, w której kontekstualizacja jako „ruch interpretacyjny” (Siwiec 2019a: 8) okazywała się (okazuje się) „chlebem macierzystym” zarówno literaturoznawstwa dotyczącego romantyzmu w ogólności, jak i mickiewiczologii – w szczególności. W takiej perspektywie ujęcia biografistyczne czy regionalistyczne z jednej strony bądź komparatystyczne – z drugiej, tak na pierwszy rzut oka od siebie odległe, można

postrzegać jako przejaw wspólnej *de facto* tendencji do postrzegania zjawisk literackich poprzez sieć złożonych wzajemnych związków zachodzących wewnątrz świata literatury (por. Borkowska-Rychlewska, Hamerski, Trybuś, red. 2020), a także poza ten świat wykraczających. Zarazem wydaje się, iż w ostatnim czasie owa strategia rozumienia poprzez usytuowanie silniej reprezentowana jest przez publikacje o profilu, najogólniej rzecz ujmując, komparatystycznym (co zapewne można widzieć jako element szerszego procesu), wśród których jako przykład warto wymienić zainicjowane przez środowisko krakowskie, a wydane w 2019 roku monografie zbiorowe dotyczące twórczości poszczególnych poetów: *Mickiewiczowskie konteksty* (zob. Cieśla-Korytowska, red. 2019) oraz *O Norwidzie komparatystycznie* (zob. Siwiec, red. 2019) czy też opracowany przez środowisko badaczy poznańskich, a opublikowany w 2020 roku anglojęzyczny tom studiów poświęcony europejskim kontekstom literatury polskiego romantyzmu *The Literature of Polish Romanticism in Its European Contexts* (zob. Trybuś, red. 2020). Jak już wspominałam, o ile samo poddawanie dzieł tego okresu zabiegom kontekstualizacji czy rekontekstualizacji nie wydaje się czymś nowym, o tyle zwraca uwagę wysunięcie tej kwestii na plan pierwszy, sygnalizowane w tytułach wszystkich trzech przywołanych tu prac. Przy okazji książki o autorze *Vade-mecum* na temat znaczenia tego gestu pisze wprost autorka *Wstępu*:

Prace komparatystyczne dotyczące Norwida nie należą do rzadkości, a nawet można stwierdzić, że są coraz bardziej popularne, po raz pierwszy jednak proponujemy książkę przemyślaną jako całość zbierającą artykuły wielu badaczy skoncentrowane na tym właśnie wymiarze jego twórczości (Siwiec 2019b: 7–8).

Słowa te równie dobrze można by odnieść do monografii poświęconej Mickiewiczowi, w przypadku której wybór takiego sposobu oglądu twórczości wieszczą ma o tyle jeszcze donioślejsze znaczenie, iż rzecz jest poniekąd publikacją okolicznościową – owocem konferencji zorganizowanej przez Katedrę Komparatystyki Literackiej Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego w 220. rocznicę urodzin Adama Mickiewicza. Można by przyjąć, iż obrana perspektywa jest po prostu wynikiem zainteresowań badawczych Organizatorów sesji; z drugiej jednak strony wydaje się znamienne, iż dzieła największego poety polskiego romantyzmu zostają omówione w takim właśnie kluczu (dzięki czemu, niejako przy okazji, znaczenie tomu nie ogranicza się do jego funkcji „rocznicowego upamiętnienia”). Innymi słowy, wydaje się, że za wyborem tym stoi coś więcej, że jest on wynikiem intuicji, iż tego typu releksja Mickiewiczowskich

pism zawiera w sobie nie tylko obietnicę „świeżego powiewu”, ale nade wszystko nośność. Jak podkreśla Maria Cieśla-Korytowska, intencją podejmowanej refleksji było to, by „poszerzyć pole badawcze związane z Poetą o różnorakie konteksty, które, wbrew pozorom, niekoniecznie są wyeksploatowane lub nawet uświadamiane” (Cieśla-Korytowska 2019b: 7). Stawką okazuje się zatem z jednej strony możliwość pogłębienia odczytania, a z drugiej – jego nieoczywistość czy odkrywczność. Tytułowe „konteksty” – jak dodaje Redaktorka tomu – „wiązały się z osobą, myślą i dziełami Mickiewicza oraz z epoką, w której żył i tworzył, a także z odległymi epokami, z którymi wiązały go jakieś idee, lub które, z kolei, nawiązywały do jego twórczości” (Cieśla-Korytowska 2019b: 7). W wypowiedzi tej warto zwrócić uwagę, po pierwsze, na fakt trójwymiarowości traktowania Mickiewiczowskiego fenomenu (postrzeganego przez pryzmat osoby autora, jego refleksji i dzieł) oraz, po drugie, na usytuowanie go na osi czasu. Nie są to jednak jedyne obecne w zbiorze uporządkowania.

Można bowiem spojrzeć na obecny w tomie pomysł konstelacyjnego przyglądania się Mickiewiczowi z wielu stron jako na strategię rozmaitych (prób) umiejscowień i przemieszczeń. Umiejscowienia odpowiadałyby zasadniczo takim rodzajom kontekstualizacji, które sytuowałyby Mickiewicza wobec tradycji wcześniejszych (na przykład wobec greckiej *paidei* – zob. Bartol 2019) bądź osadzały go w kontekstach jego współczesności: polskich (zob. Mączyński 2019), obcych (zob. Hoffmann-Piotrowska 2019; Kuniński 2019) lub uniwersalnych dla europejskiego kręgu kulturowego (Cieśla-Korytowska 2019a). Przemieszczenia dotyczyłyby z kolei sytuacji, w której Mickiewicz sam staje się tradycją, podlegając tym samym różnorodnym rekontekstualizacjom; byłyby one zatem nieuchronną konsekwencją operacji przywołania tradycji, które zakłada gest wyboru oraz interpretacji (por. Głowiński 1987). Ruch znaczeń byłby wówczas efektem aktu wyodrębnienia danego elementu (np. konkretnego utworu spośród spuścizny) i pominięcia innych elementów (np. innych utworów) oraz odmiennego oświetlenia elementu wybranego, które wynika z samego faktu wpisania w nową, inną całość. Omawiane w zbiorze rekontekstualizacje miewają przy tym różnorodny charakter, stąd występują odmienne ich rodzaje. Jednym z nich jest rekontekstualizacja usytuowana na osi czasu, niemniej mieszcząca się w ramach tej samej dziedziny sztuki, czyli w przypadku tradycji mickiewiczowskiej pozostająca w granicach nawiązań literackich – w tomie sytuacja ta jest analizowana na przykładzie „małych poetów” (zob. Puchalska 2019), Norwida (zob. Siwiec 2019a) oraz nawiązań po 1989 roku (zob. Urbankowski 2019). Innym rodzajem jest rekontekstualizacja, której podstawę wyznacza wprowadzenie elementu mickiewiczowskiej tradycji na teren innych sztuk (która może mieć charakter nawiązania współczesnego lub późniejszego) (zob. Borkowska-Rychlewska

2019; Płaszczewska 2019; Seweryn 2019; Skorupa 2019; Sokalska 2019; Wojnicka 2019). Innym jeszcze przypadkiem jest rekontekstualizacja, w której nie czas ani dziedzina sztuki, a język i kultura są elementami dystynktywnymi – jak w przypadku przekładu; za przykład może tu posłużyć perskie tłumaczenie jednego z sonetów Mickiewicza, towarzyszące ich moskiewskiemu, pierwszemu wydaniu (zob. Rusek-Kowalska 2019).

Rozpoznania te należy jednak traktować wyłącznie jako modelowe, zważywszy na fakt, iż w praktyce często dochodzi do rozmaitego krzyżowania się i nakładania na siebie poszczególnych perspektyw. Kontekstualizacja bywa bowiem zarazem również rekontekstualizacją, rozróżnienie to ma zatem charakter względny. Dowodzi tego np. propozycja odczytania *Pana Tadeusza* z perspektywy narracji Horeszkowskiej (zob. Waśko 2019). Punktem wyjścia dla tej relektury jest ukontekstowanie dominujących nurtów tradycji badawczej (Stanisław Pigoń, Kazimierz Wyka), z jednej strony prowadzące do ujawnienia ich ukrytych założeń ideowych, a z drugiej – ukazujące ufundowane na nich hermeneutyczne przerysowania (zakrzywienia) obrazu opisywanego (interpretowanego) przez mickiewiczologów świata przedstawionego poematu, skutkujące uprzywilejowaniem optyki „Soplicowskiej” kosztem „Horeszkowskiej”. W efekcie, mimo iż zjawisko analizowane w studium Andrzeja Waśki zdawałoby się klasycznym przypadkiem prostej kontekstualizacji, dochodzi w nim *de facto* (dzięki tyleż otwarciu na nowe konteksty, co wydobyciu na jaw innych, ukrytych) do przemieszczenia względem siebie – w czytelniczym odbiorze, rzecz jasna – obu konkurencyjnych opowieści („Soplicowskiej” i „Horeszkowskiej”), funkcjonujących – jak dowodzi Autor artykułu – w tekście Mickiewicza na prawach równorzędnych. Rekontekstualizacja ta nie ma przy tym charakteru wyłącznie wewnątrztekstowego, gdyż Waśko proponuje spojrzenie na postać Gerwazego jako na „prefigurację późniejszych, dziewiętnasto- i dwudziestowiecznych doświadczeń z różnych okresów narodowej niewoli” (Waśko 2019: 108), widząc w niej reprezentanta typu „tragicznych rozbitków, emigrantów wewnętrznych żyjących pamięcią o tym, co (rzekomo) bezpowrotnie minione, żołnierzy ściganych i ukrywających się, jak Gerwazy, *po lasach* (XII, 270)” (Waśko 2019: 108; wyróż. – A.W.).

Przywołany przykład ujawnia przy okazji pożytki z czytania „ukontekstowanego” jako czytania „otwartego”, niegodzącego się na zamykanie tekstu w utartych interpretacyjnych koleinach. Za cechą charakterystyczną dla ujęć kontekstowych w ogóle można zresztą zasadnie uznać postrzeganie samego dzieła jako „wielokierunkowo otwartego” – na inne czasy, inne przestrzenie (narodowe, kulturowe, estetyczne), inne optyki wreszcie. W omawianym tomie taki sposób widzenia Mickiewiczowskiego dzieła przejawia się nie tylko

przez wspomniany wcześniej „konstelacyjny” charakter zbioru, wyrażający się w różnorodności podejmowanych tematów, zakresów problemowych, ujęć czy metodologii, a także swoistym „niedomknięciu” czy zaproszeniu do kontynuacji (por. Cieśla-Korytowska 2019b: 7), ale nade wszystko przez obecny w nim nurt pytań, stawianych wprost bądź w sposób niejawny, niemniej w każdym przypadku wyznaczających podstawową oś refleksji.

1. Umiejscowienia

Przywoływane w monografii konteksty służące umiejscowieniu autora *Pana Tadeusza* wobec tradycji wcześniejszych bądź wobec jego współczesności dotyczą przede wszystkim idei antropologicznych (zob. Bartol 2019), religijnych (zob. Hoffmann-Piotrowska 2019), społecznych (zob. Kuniński 2019), etycznych (zob. Bartol 2019; Cieśla-Korytowska 2019a) oraz literaturoznawczych (zob. Ryczek 2019). W studiach poświęconych tym kwestiom Mickiewicz funkcjonuje różnorako: jako postać historyczna, jako autor jednej z istotnych dla wieku XIX koncepcji, przez odniesienie do całokształtu jego pism (także pozaliterackich) zanalizowanych pod wybranym kątem bądź przez pryzmat jednego tekstu (*Konrada Wallenroda* lub *Świtezianki*). Zarówno wynikająca z zaprezentowanego tu pokrótce przekroju różnorodność zakresu eksplorowanych pól problemowych, jak i dostrzegalny w nim zróżnicowany sposób ujmowania przedmiotu kontekstualizacji generuje nie tylko odmienny krąg stawianych pytań, ale i sam sposób ich stawiania.

W rozprawie dotyczącej związków Mickiewicza z samozwańczym prorokiem i założycielem francuskiej sekty Dzieło Miłosierdzia Eugeniuszem Vintrasem już sam tytuł sformułowany zostaje w formie intrygującego pytania: *Czemu Mickiewicz dał wiarę Vintrasowi, albo czego szukał i co chciał znaleźć autor „Dziadów”*. Wpisany w tę zagadkę posmak sensacji trafnie kieruje w stronę eks-centricznego obrazu poety, a formułę „autor *Dziadów*” można by w tej sytuacji potraktować pół żartem, pół serio jako typową dla powieści detektywistycznej antycypację fałszywą. Całość przybiera bowiem postać biograficzno-historycznego śledztwa, w którym gra idzie o odkrycie ideowych podstaw relacji Mickiewicza z okresu towianistycznego (a nie z lat dwudziestych czy początku lat trzydziestych) z konkurencyjnym wobec mistrza Adama wizjonerem. Walorem prezentowanego studium nie jest jednak samo odkrycie tego kontekstu jako istotnego dla badań nad Mickiewiczem lat czterdziestych czy też związana z tym rekonstrukcja wierzeń członków religijnej grupy (jednego i drugiego dokonano już wcześniej), lecz sposób sfunkcjonalizowania tegoż kontekstu, „obrócenia” go w taki sposób, by umożliwił dostrzeżenie nowych kwestii. W centrum tej

operacji znajduje się sztuka stawiania pytań, a mówiąc ściślej, odwracania ich wektora (por. Hoffmann-Piotrowska 2019: 35), której patronuje „perspektywa rozumiejąca” czy „szczególna hermeneutyka Mickiewiczowskiego istnienia” (Hoffmann-Piotrowska 2019: 34), pozwalająca wykroczyć poza „łatwą dezaprobatę” czy „utyskiwania nad kondycją zniewolonego przez Mistrza poety” (Hoffmann-Piotrowska 2019: 34). Podejmując problem związanego z *Dziełem Miłosierdzia* „fenomenu cudownych hostii podszytych paskudnym szalbierstwem” (Hoffmann-Piotrowska 2019: 33), Hoffmann-Piotrowska proponuje skierowanie uwagi ze szczegółowego drażenia przekonań Vintrasa na problem odmiennie postawiony: „Do czego Mickiewiczowi, który miał już Towiańskiego, potrzebny był jeszcze Vintras, którego nauką gardził?” (Hoffmann-Piotrowska 2019: 34). Takie podejście pozwala Autorce zaryzykować śmiało, acz popartą mocnym osadzeniem w kontekstach ówczesnych Mickiewiczowskich lektur (i postaw) hipotezę, iż poecie potrzebny był „może jednak nie Vintras, tylko właśnie owe krwawiące hostie?” (Hoffmann-Piotrowska 2019: 34). Albo inaczej rzecz ujmując: „Dlaczego wybitny intelektualista, któremu wbrew obiegowym opiniom nie odjęło rozumu po wejściu w spółkę z Towiańskim, tak uparcie wierzył w namacalne szalbierstwo?” (Hoffmann-Piotrowska 2019: 34). Odpowiedź na to pytanie nie pada jednak wprost, lecz wynika z przywołanego w tej funkcji fragmentu artykułu Ignacego Chrzanowskiego oraz przypomnienia postaw badawczych Mariana Maciejewskiego i Michała Masłowskiego. Dzięki temu unikowi wywód badawczy – prowadzący ku sugestii odpowiedzi w formie domysłu – z jednej strony pozostaje silnie uargumentowany przez rzetelną kontekstualizację, z drugiej – nie traci na zniuansowaniu i pewnej dyskrecji (czy delikatności); opalizując wieloma znaczeniami, apeluje do czytelnika, którego wrażliwość na swoistą subtelność mistycznych doświadczeń wydaje się kolejnym, założonym przez Autorkę i zarazem niezbędnym kontekstem (odbiorczym) umożliwiającym rozszyfrowanie zagadki sformułowanej w tytule¹.

Zreferowaną w tym miejscu drogę dochodzenia do badawczych rozpoznań jako pewną metodę użycia kontekstów warto prześledzić nie tyle (bądź nie wyłącznie) z uwagi na samą przyjemność śledzenia meandrów Mickiewiczowskiej duchowości, ile ze względu na możliwość potraktowania tej rozprawy jako studium przypadku pokazującego, w jaki sposób kontekstualizacja może

1 Sam artykuł kończy się zresztą postawieniem pytania, na które nie sposób odpowiedzieć, a które jednak nie traci przez to na wartości: „Do jakich skutków w jego [Mickiewicza – L.B.] kontaktach z Bogiem prowadzić miał epizod z krwawymi hostiami i co myślał Mickiewicz, kiedy jednak do niego dotarło, że padł ofiarą strasznego oszustwa i to w tak delikatnej materii?” (Hoffmann-Piotrowska 2019: 35).

odsłonić swoją istotną wartość hermeneutyczną. Nie uchyla to przy tym pytania o obraz poety wyłaniający się z zaprezentowanego ujęcia. Wydaje się, że jest nim przede wszystkim obraz twórcy – mistyka (por. Weintraub 1998; Fabianowski, Hoffmann-Piotrowska, red. 2005), ducha niespokojnego i wielkiego, poszukującego Boga przez „święte błędzenie” (Hoffmann-Piotrowska 2019: 35), obraz wpisujący się tym samym w nurt odkrywania innych niż spetryfikowane oblicz polskiego romantyka.

Inną, niemniej również interesującą metodę kontekstualizacji przedstawia artykuł Krystyny Bartol, sytuujący autora *Dziadów* wobec greckiej *paidei*². Autorka wychodzi od prezentacji antycznej idei, by zestawić ją pokrótce z Mickiewiczowską koncepcją słowa i czynu (por. Witkowska 1975). Postawienie pytania o płaszczyznę łączącą oba sposoby ujmowania związków między literaturą a działaniem prowadzi jednak ku skonstatowaniu ich zasadniczej odmienności – okazuje się, że „Mickiewiczowska koncepcja uczynku ważniejszego niż poezja” (Bartol 2019: 18) nie współgra z tradycją grecką, w której „słowo i działanie nie stoi w opozycji. Czyny są przeniesieniem myśli i chęci w sferę praktyczną” (Bartol 2019: 17)³. Stosunkowi przyległości między słowem i czynem cechującemu myślenie antycznych Greków odpowiada zatem w przypadku polskiego poety stosunek przeciwieństwa czy co najmniej rozdźwięku. Czyżby zatem stwierdzenie braku istnienia greckich antecedencji u Mickiewicza w tym zakresie tematycznym oznaczało fiasko postępowania badawczego wynikające z niewłaściwie dobranego kontekstu? Bynajmniej. Studium to postrzegać bowiem można jako swego rodzaju eksperyment, którego wartość polega na przekroczeniu typowej metody sytuowania autora *Ody do młodości* wobec dziedzictwa starożytności, zogniskowanej na wskazywaniu obszarów wspólnych i pomijaniu istniejących różnic. W ten sposób problem „Mickiewicz i antyk – [...] temat zdawałoby się ograny, mocno wyczerpany i zamknięty” (Bartol 2019: 9) postawiony być może ponownie jako pytanie, a obraz „Mickiewicza klasycznego” (do którego przecież rozważania te niewątpliwie, choć dyskretnie się odwołują) okazać się

2 Autorka definiuje to pojęcie „jako proces nauczania i wychowania przygotowujący człowieka do życia we wspólnocie (rodzinnej, społecznej, wreszcie ogólnoludzkiej), jak i stan ludzkiego umysłu będący wynikiem owego procesu, stan, którego potencjał kształtowania otaczającej człowieka rzeczywistości tworzy kulturę – notabene nazywaną przez Greków także słowem *paideia*” (Bartol 2019: 10). Badaczka zaznacza zarazem, iż swoje rozważania ogranicza wyłącznie do miejsca i roli literatury w *paidei* (por. Bartol 2019: 10).

3 Według antycznych Greków „człowiek wykształcony [...] to człowiek wychowany [...] na poezji” (Bartol 2019: 18), nauczaniu której przypisuje się walor etyczny i wychowawczy (m.in. wspomagający kształcenie cnót).

może nieoczywisty. Warto dodać, iż – paradoksalnie – uszanowanie odrębności obu kultur (i czasów) bez zamazywania właściwej im specyfiki procentuje ujawnieniem istniejących między nimi nieoczekiwanych podobieństw w rozumieniu literatury jako „gwarantki życia, strażniczki wartości i jedności” (Bartol 2019: 19) w czasach politycznego nieistnienia.

Dwa kolejne studia można zobaczyć przez pryzmat wzajemnych interfe-rencji zachodzących pomiędzy rozprawami w tej monografii. Wojciech Ryczek w artykule *Słowem uwiedziony* podejmuje problem obecności tradycji antycznej w twórczości autora *Ballad i romansów*, nie w rytmie oddaleń jednak (jak Bartol), a zbliżeń, i nie w odniesieniu do ogólnie ujmowanej całości Mickiewiczowskiego dzieła, a na przykładzie mikrokosmosu jednego tylko wiersza (*Świtezianki*), w dodatku należącego do bardzo „nieklasycznego” i bardzo „romantycznego” gatunku, jakim jest ballada. Wartość tej rozprawy polega na tym, iż kontekst staje się tu w bardzo ścisłym znaczeniu „operantem”: teoria i praktyka retoryki służą bowiem Autorowi jako narzędzie do przeprowadzenia analizy poetologicznej, w wyniku której – dzięki rozpoznaniu i prześledzeniu stosowanych w utworze strategii retorycznych – dochodzi do pogłębionej i odkrywczej interpretacji tekstu. Studium Marii Cieśli-Korytowskiej natomiast, również poświęcone jednemu utworowi, tj. *Konradowi Wallenrodowi*, sytuuje dzieło Mickiewicza wobec etyki powinności, przez co zdaje się dialogować z rozważaniami dotyczącymi *paidei* (dla której wymiar etyczny także ma znaczenie zasadnicze); charakterystyczna z kolei dla prowadzenia wywodu metoda niuansowania racji, wynikająca, jak się zdaje, ze świadomości złożoności oceny moralnych wyborów, a także towarzyszący jej dukt pytań raczej niż jednoznacznych rozstrzygnięć korespondują za to ze studium o Mickiewiczu mistycznym. W przypadku omawianego artykułu wybrany kontekst pozwala ujawnić nieoczywistość i wyjątkowość kreacji Mickiewiczowskiego bohatera na tle europejskim (wobec modelu byronowskiego i schillerowskiego zwłaszcza, w innym stopniu wobec modelu faustycznego czy prometejskiego) (por. Cieśła-Korytowska 2019a: 54), ale także wyjątkowość samej romantycznej „etyki powinności”. Jak dowodzi Autorka:

Działania wszystkich wspomnianych bohaterów Mickiewicza [tj. Konrada Wallenroda, Grażyny, ks. Robaka – L.B.] sytuują się w perspektywie etyki, ale trudno by było mówić w ich przypadku o etyce rozumianej jako zestaw uogólnionych norm, wskazówek etycznych, gdyż sytuacje, w których się znajdują, są wyjątkowe, a ich decyzje – niepowtarzalne. Można chyba w stosunku do nich mówić o „etyce powinności”, ale romantycznej – autonomicznej i heroicznej zarazem. Jednak jeżeli

romantycznej – to rodzi się pytanie, czy należącej do ogólnego paradygmatu romantycznego, czy też jedynie Mickiewiczowskiej (Cieśla-Korytowska 2019a: 56).

Konkluzja pozostaje zatem po części pytaniem i zarazem otwiera pytania o nowe konteksty.

Możliwość czy założenie dopełnienia cechuje również, choć z innych powodów, pracę Miłowita Kunińskiego, porównującą refleksję polskiego poety (przede wszystkim jako autora artykułów z „Trybuny Ludów”) oraz Alexis de Tocqueville’a⁴ nad demokracją i rewolucją. *Adam Mickiewicz i Alexis de Tocqueville o demokracji i rewolucji francuskiej* ma formę dwustronicowego, bardzo syntetycznego w charakterze naukowego komunikatu, w którym Autor raczej skrótowo sygnalizuje kwestie zaznaczone w tytule, niż szczegółowo je rozważa, niemniej bez wątplenia zamieszczony abstrakt posiada w tomie swoją wagę zarówno z racji podjęcia kwestii fundamentalnych i dla epoki Mickiewiczowi współczesnej, i dla czasów późniejszych, jak też ze względu na otwarcie istotnego pola badań.

2. Przemieszczenia

Odrębny krąg zagadnień, ale i odmienny sposób ich prezentowania, a także inny sposób funkcjonowania autora *Dziadów* jako przedmiotu badań przynoszą prace, w których wybrane elementy tradycji mickiewiczowskiej podlegają rekontekstualizacji poprzez przeniesienie w inny moment na osi czasu i/lub na teren innych sztuk. W tym obszarze podstawowy zakres problemów zdają się wyznaczać kwestie związane z pytaniami o żywotność, aktualność czy funkcjonalność Mickiewicza w zmienionym kontekście historycznym i kulturowym, narodowym (przekłady) bądź semiotycznym (w przypadku przekładów intersemiotycznych). Podstawowym celem, przyświecającym twórcom dokonującym na różne sposoby bądź włączenia elementów Mickiewiczowskiego pierwowzoru w obręb własnego idiomu poetyckiego, bądź „przetłumaczenia” go na język innego medium, wydaje się przyswojenie dziedzictwa, uznanie go za jeden z tonów własnego głosu; rekontekstualizacja Mickiewiczowskiego dzieła odsłania się więc przy tym jako swoiste „ukontekstowanie” (danej) współczesności. Za kluczową operację mającą służyć temu zamiarowi uznać należy przetworzenie, uwzględniające konieczność „zajęcia pozycji” wobec przywoływanego kontekstu

4 Refleksję Alexis de Tocqueville’a i Cypriana Norwida dotyczącą demokracji omawiała ostatnio w studium porównawczym Elżbieta Lijewska (por. Lijewska 2020).

(mam tu na myśli np. grę zbliżeń i oddaleń właściwą dla nawiązań literackich) bądź też przystosowania Mickiewiczowskiego kontekstu jako literackiego do wymogów (możliwości, ale i ograniczeń) innych sztuk.

Na omawiane tu przypadki różnorodnego przemieszczania wybranych składowych Mickiewiczowskiej spuścizny w ramach innej całości można spojrzeć z dwu perspektyw: z perspektywy dzieła nowego, w którym Mickiewicz ulega uprzedmiotowieniu, stając się dla niego kontekstem podlegającym reinterpretacji, lub z perspektywy tradycji mickiewiczowskiej jako podlegającej rekontekstualizacji. Innymi słowy, jest to kwestia „zmiany ogniskowej”; oba te spojrzenia są jednak awersem i rewersem tego samego procesu.

Warto dodać, że naturalną konsekwencją omawianych w tej części monografii operacji jest towarzysząca im różnorodność odpowiedzi na pytanie o wyłaniające się z tych przekształceń obrazy dziewiętnastowiecznego poety. Wydaje się, że można wśród nich mówić o dwu podstawowych tendencjach: jedna odwołuje się do jego wizerunku „kanonicznego” – poety romantycznego, historiozofa, patrioty, „organizatora narodowej wyobraźni” (por. Trojanowiczowa 2010), druga poszukuje oblicza Mickiewicza „niszowego”, wykraczającego poza jego znane rysy. Często zresztą tendencje te krzyżują się, np. w sytuacji gdy Mickiewicz zostaje przywołany (w pewnym uproszczeniu rzecz jasna) jako apologeta tradycji szlacheckich, a zarazem wpisany w kontekst dzieła muzycznego, co sprzyja ujęciu jego postaci z innej, nieznannej strony – jak ma to miejsce w librettach Jana Chęcińskiego do oper Stanisława Moniuszki, analizowanych przez Alinę Borkowską-Rychlewską (por. Borkowska-Rychlewska 2019).

Mamy tu zatem do czynienia z Mickiewiczem rozmaicie przekładanym – na język innych czasów, na inne języki, na inne poetyckie idiomy. Okazuje się zresztą, że nawet w sytuacji wyboru jednej ze wskazanych powyżej opcji, np. „pozakanonicznej” wizji poety „intymnego”, twórcy erotyków (jak w przypadku omawianego przez Magdalenę Siwiec Norwidowskiego liryku *Czemu*, odwołującego się do sonetu odeskiego *Do D. D. Wizyta*), pozostałe, dominujące w społecznym odbiorze figury autora są nadal eliptycznie obecne w tle samego utworu oraz jego badawczej analizy: „Interesuje mnie zatem – jak pisze Siwiec – Norwidowy Mickiewicz-poeta, nie Mickiewicz-wieszcz, przewodnik ideolog, pisarz narodowy, choć, oczywiście, jak się okaże, tych kontekstów uniknąć nie sposób” (Siwiec 2019a: 158). Dodać można, iż nie sposób ich uniknąć już z tego powodu, że sam Norwidowski wybór konkretnego utworu Mickiewicza jako kontekstu własnego wiersza ujawnia w sposób pośredni to, co odrzucone, wywołując zarazem pytania o powody tego pominięcia:

Także to, czego nie ma, staje się istotne. Pierwszym gestem Norwidowej walki z wpływem Mickiewicza jest zatem selekcja, okrojenie kontekstu

wiersza z najważniejszych dzieł i nawiązanie do mniej znaczącego. Ponadto same sonety odeskie stanowią cykl, z którego Norwid wybiera jeden tylko tekst, odcinając ewolucyjny i złożony charakter całości zbioru. To również daje się interpretować jako świadomy gest dekontekstualizacji (Siwiec 2019a: 162).

Refleksję Siwiec, mówiącą o tym, iż „o interpretacji decyduje dobór kontekstów” (Siwiec 2019a: 167), można odnieść tyleż do mistrzowsko analizowanego przez nią tekstu Norwidowskiego wiersza, co do jej własnej rozprawy, stawiając pytanie o powody zogniskowania uwagi na jednym drobnym liryku Norwida przywołującym jeden „marginalny” tekst Mickiewicza. Wydaje się, że za wyborem tym stoi pragnienie spotkania z oboma poetami jako autorami bliskimi, niehieratycznymi, a tym samym w założeniach metody wyboru tekstu interpretowanego przez badaczkę – przy całym rzetelnym ukontekstowaniu jej rozważań – dostrzec można również gest swoistej, świadomej i manifestacyjnej dekontekstualizacji.

Dekontekstualizację można zresztą w nieco innym, szerszym znaczeniu postrzegać jako niezbędną procedurę przywołania tradycji, a zwłaszcza przeszczepienia jej na teren innych sztuk. Za studium przypadku może tu posłużyć kantata mickiewiczowska, zwłaszcza w tym jej podtypie, który obejmuje kantaty umuzyczniające teksty Mickiewicza (por. Sokalska 2019: 274). Jak zauważa Małgorzata Sokalska:

Pierwszą i podstawową cechą niemal wszystkich kantat do słów Mickiewicza jest bowiem to, że opracowują one fragmenty większych dzieł, zmieniają naturalne otoczenie utworu, nadają wartość autonomiczną urywkom, doprowadzając w ten sposób do przewartościowania oceny i znaczenia całości. Skłaniają odbiorców do podwójnej lektury – tekstu słyszanego ze sceny podczas koncertu i tekstu zapamiętanego w czasie czytania (Sokalska 2019: 275).

Zdarza się też, że z uwagi na uwarunkowania muzyczne dochodzi do głębszych jeszcze ingerencji w naturę samego tekstu, jak na przykład w sytuacji obsadzenia partii narratora ballady przez chór, co doprowadza do zmiany statusu akcji, w której bohaterowie wypowiadają się wobec (nieobecnego w pierwotnym wzorze) podmiotu zbiorowego (por. Sokalska 2019: 279).

Nieco inny rodzaj dekontekstualizacji zachodzi z kolei w przypadku kantat okolicznościowych, obejmujących panegiryki powstałe ku czci poety zazwyczaj z okazji rozmaitych wydarzeń rocznicowych, w których to utworach następuje uproszczenie złożoności pierwotnego, umożliwiające przemieszczenie go

(czyli rekontekstualizację) do obiegu kultury popularnej. Sytuacyjny kontekst prezentowania kantat tego rodzaju – zazwyczaj towarzyszących uroczystościom odsłaniania pomników wieszczą – tłumaczy z kolei sztampowy, „monumentalny” właśnie i *de facto* reifikujący autora wizerunek Mickiewicza.

Warto na koniec podjąć pytanie – postawione przez badaczy tomu – o Mickiewiczowskie rekontekstualizacje w wieku XX w sytuacji tej radykalnej zmiany kontekstu historycznego, jakim było odzyskanie niepodległości. Studium Joanny Wojnickiej poświęcone „filmowemu Mickiewiczowi” (Wojnicka 2019) diagnozuje nikłą obecność Mickiewicza w polskim kinie oraz z niezwykłą wnikliwością odsłania uwarunkowania tej sytuacji, dostrzegając je „w specyfice kinematografii międzywojnia, ograniczeniach PRL-u, a także właściwościach polskiej transformacji i cech naszego kina po 1989 roku” (Wojnicka 2019: 229). Z kolei przekrojowa rozprawa Macieja Urbankowskiego, podejmująca problem funkcjonowania autora *Dziadów* w literaturze polskiej po 1989 roku, wskazuje na swoiste falowanie obecności i siły oddziaływania mickiewiczowskiej tradycji w tym okresie, na niejednorodność krytycznych osądów, jakim proces ten podlegał, a także na zachodzące wówczas przemiany obu wymienionych tu zjawisk (tj. zarówno literackich i krytyczno-literackich), i za główną cezurę uznaje rok 2010. Konkludując, badacz zauważa:

Po roku 1989 Mickiewicz nie był ani przez chwilę trupem. Był stale obecny, choć w rozmaitych wcieleniach, opisywanych z rozmaitych perspektyw. Jak bywało zresztą wcześniej w naszej historii, był odrzucany, wyszydzany, ale też aktualizowany, przywoływany, a nawet sakralizowany (Urbankowski 2019: 372).

Wypowiedź ta, konstatująca ogromne zróżnicowanie postrzegania dziewiętnastowiecznego poety w ciągu ostatnich trzydziestu lat, potwierdza zarazem, iż podstawowym wyznacznikiem uznawania wartości bądź bezwartościowości tradycji mickiewiczowskiej dzisiaj jest pytanie o jej aktualność; ponadto potwierdza także, iż istnieje sprzężenie zwrotne między wyborem odpowiedzi na to pytanie a rozumieniem kształtu kultury narodowej.

3. Obrazy Mickiewicza – centrum i peryferia

Pora wreszcie zapytać nie tylko o to, jakie Mickiewiczowskie teksty i konteksty autorzy zamieszczonych w zbiorze studiów wybierają jako obszar swojej eksploatacji, a jakie pomijają, ale także – co z tego wynika. Ujmując rzecz w pewnym uogólnieniu: w trybie pominięcia trudno nie dostrzec nikłej obecności *Dziadów*,

przywołanych wprost jako przedmiot odrębnej analizy jedynie przez pryzmat nieudanych przedstawień z 1848 roku, a także – co budzi jednak mniejsze zdziwienie z uwagi na inną rangę tych utworów – zupełnej nieobecności *Ksiąg narodu* oraz *Ksiąg pielgrzymstwa polskiego*, choć zarazem można mówić o pewnym (rozproszonym) sposobie uobecnienia tego nurtu Mickiewiczowskiej twórczości poprzez pojawiające się w wielu pracach nawiązania do ogólnego wizerunku poety jako patrioty i historiozofa. Z drugiej strony, brak też omówień sytuujących liryki rzymsko-drezdeńskie czy *Zdania i uwagi...*, a z jeszcze innej – liryki lozańskie. Spośród tego, co z kolei zostało wybrane, w zakresie tekstów stanowiących przedmiot kontekstualizacji pojawiają się jako bezpośrednio analizowane: *Konrad Wallenrod*, *Pan Tadeusz*, jedna ballada (*Świtezianka*), dwa sonety (*Widok gór ze stepów Kozłowa* oraz *Do D.D. Wizyta*), a także pośrednio wspomniane artykuły z „Trybuny Ludów”. W zakresie prac analizujących Mickiewiczowskie rekontekstualizacje z kolei dostrzec można przede wszystkim obecność *Pana Tadeusza*, ballad i sonetów, *Dziadów* i liryków lozańskich (w omawianych nawiązaniach literackich ostatnich lat). Piszę o tym nie w trybie rozliczania monografii zbiorowej z pełnego wykazu Mickiewiczowskich dzieł, lecz traktując tom jako jeden z dokumentów obrazujących obszar zainteresowań dzisiejszej mickiewiczologii, zdając sobie sprawę i z możliwej przypadkowości tego obrazu (wynikającej po części z samego materiału – w przypadku omówień rekontekstualizacji, a po części zapewne z zainteresowań naukowych autorów poszczególnych rozpraw), i z przyjętej w zbiorze, o czym już wspominałam, metody konstelacyjnego oglądu, bez ambicji objęcia całości problematyki (czy tym bardziej – jej wyczerpania).

Wydaje się jednak, że pytanie o to, z jakich perspektyw Mickiewicz jest obserwowany (jak / z kim i czym zestawiany) oraz jaki jego obraz wyłania się na tej podstawie, warte jest postawienia. Podstawowe kryteria rządzące dokonanymi w tomie kontekstualizacjami i rekontekstualizacjami można modelowo zobaczyć jako rozmaite skrzyżowania osi rozpiętych między centrum i peryferiami. Widzenia centralne obejmowałyby te ujęcia, które wagę, trwałość i aktualność tradycji mickiewiczowskiej dostrzegają w jej kluczowej dla kultury polskiej roli więziotwórczej i wymiarze wspólnotowym. Widzenia peryferyjne dotyczyłyby z kolei takich perspektyw oglądu, które wartość tej tradycji chcą zobaczyć nie tyle przeciw temu głównemu nurtowi odczytań, co jakby „z ukosa” – upominając się o włączenie do Mickiewiczowskiego portretu obrazu poety jako autora erotyków i mistrza słowa, mistyka trawionego przez głód Boga i pragnienie cudu, pisarza zakorzenionego w tradycji, ale i mocno, choć inaczej (tj. przez pryzmat idei demokracji i rewolucji, a nie wyłącznie mesjanizmu) osadzonego w swojej współczesności, tłumaczonego wreszcie na język sztuk muzycznych

i wizualnych (ilustracji, kantaty, opery, filmu) oraz przepisywanego przez poetów. Wspólna dla obu wymienionych powyżej rytmów, odmienianych przez różnorodne umiejscowienia i przemieszczenia, wydaje się natomiast intencja doświadczenia tej tradycji jako bliskiej i aktualnej, choć zarazem nieoczywistej, wieloznacznej, a nade wszystko – stanowiącej ważny punkt odniesienia tyleż dla zbiorowej, co i indywidualnej tożsamości.

| Bibliografia

- Bartol Krystyna (2019), *Rola literatury w paidei greckiej. Kilka uwag o zapleczu intelektualnym Wieszcza*, w: *Mickiewiczowskie konteksty*, red. Maria Cieśla-Korytowska, Avalon, Kraków, s. 9–20.
- Borkowska-Rychlewska Alina (2019), *Mickiewiczowskie ślady w librettach Jana Chęcińskiego do oper Stanisława Moniuszki*, w: *Mickiewiczowskie konteksty*, red. Maria Cieśla-Korytowska, Avalon, Kraków, s. 317–338.
- Borkowska-Rychlewska Alina, Hamerski Wojciech, Trybuś Krzysztof, red. (2020), *Romantyk jako czytelnik*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Cieśla-Korytowska Maria (2019a), *Mickiewiczowska etyka powinności*, w: *Mickiewiczowskie konteksty*, red. Maria Cieśla-Korytowska, Avalon, Kraków, s. 41–57.
- Cieśla-Korytowska Maria (2019b), *Wstęp*, w: *Mickiewiczowskie konteksty*, red. Maria Cieśla-Korytowska, Avalon, Kraków, s. 7.
- Cieśla-Korytowska Maria, Szturc Włodzimierz, Ziółowicz Agnieszka, red. (2000), *Juliusz Słowacki – poeta europejski*, Universitas, Kraków.
- Cieśla-Korytowska Maria, red. (2019), *Mickiewiczowskie konteksty*, Avalon, Kraków.
- Fabianowski Andrzej, Hoffmann-Piotrowska red. (2005), *Mickiewicz mistyczny*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Głowiński Michał (1987), *Tradycja literacka. Próba zarysowania problematyki*, w: *Problemy teorii literatury*, seria I: *Prace z lat 1947–1964*, wybór Henryk Markiewicz, wyd. 2 poszerzone, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, s. 339–354.
- Halkiewicz-Sojak Grażyna (1995), *Byron w twórczości Norwida*, Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego w Toruniu, Toruń.
- Hoffmann-Piotrowska Ewa (2019), *Czemu Mickiewicz dał wiarę Vintrasowi, albo czego szukał i co chciał znaleźć autor Dziadów?*, w: *Mickiewiczowskie konteksty*, red. Maria Cieśla-Korytowska, Avalon, Kraków, s. 21–36.

- Kuciak Agnieszka (2003), *Dante romantyków. Recepcja Boskiej komedii u Mickiewicza, Słowackiego, Krasińskiego i Norwida*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Kuniński Miłowit (2019), *Adam Mickiewicz i Alexis de Tocqueville o demokracji i rewolucji francuskiej. Abstrakt*, w: *Mickiewiczowskie konteksty*, red. Maria Cieśla-Korytowska, Avalon, Kraków, s. 37–39.
- Kurek Krzysztof (1999), *Polski Hamlet. Z historii idei i wyobraźni narodowej*, Poznańskie Studia Polonistyczne, Poznań.
- Lijewska Elżbieta (2020), *A Duet to Democracy. Cyprian Norwid – Alexis de Toqueville*, w: *The Literature of Polish Romanticism in Its European Contexts*, red. Krzysztof Trybuś, Peter Lang, Berlin, s. 135–149.
- Mączyński Andrzej (2019), *Wśród prawników w Soplicowie*, w: *Mickiewiczowskie konteksty*, red. Maria Cieśla-Korytowska, Avalon, Kraków, s. 59–82.
- Płaszczewska Olga (2019), *Z kręgu Mickiewicza. Książd Jełowicki i malarka, albo intersemiotyczna lekcja polskości*, w: *Mickiewiczowskie konteksty*, red. Maria Cieśla-Korytowska, Avalon, Kraków, s. 175–201.
- Puchalska Iwona (2019), *Mickiewicz „małych poetów”*, w: *Mickiewiczowskie konteksty*, red. Maria Cieśla-Korytowska, Avalon, Kraków, s. 339–351.
- Rusek-Kowalska Renata (2019), *Perski przekład sonetu Adama Mickiewicza*, w: *Mickiewiczowskie konteksty*, red. Maria Cieśla-Korytowska, Avalon, Kraków, s. 131–155.
- Rydzek Wojciech (2019), *Słowem uwiedziony. Retoryczne konteksty Świtezianki*, w: *Mickiewiczowskie konteksty*, red. Maria Cieśla-Korytowska, Avalon, Kraków, s. 111–130.
- Seweryn Agata (2019), *Penderecki i inni. O muzycznych rekontekstualizacjach Sonetów krymskich*, w: *Mickiewiczowskie konteksty*, red. Maria Cieśla-Korytowska, Avalon, Kraków, s. 295–315.
- Skorupa Ewa (2019), *Ilustrator jako interpretator. Propozycje wizualizacji Pana Tadeusza*, w: *Mickiewiczowskie konteksty*, red. Maria Cieśla-Korytowska, Avalon, Kraków, s. 203–227.
- Siwiec Magdalena (2019a), *Norwidowskie przepisywanie Mickiewicza*, w: *Mickiewiczowskie konteksty*, red. Maria Cieśla-Korytowska, Avalon, Kraków, s. 157–173.
- Siwiec Magdalena (2019b), *Wstęp*, w: *O Norwidzie komparatystycznie*, red. Magdalena Siwiec, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, s. 7–9.
- Siwiec Magdalena, red. (2019), *O Norwidzie komparatystycznie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Sokalska Małgorzata (2019), *Adam Mickiewicz i drugie życie kantaty*, w: *Mickiewiczowskie konteksty*, red. Maria Cieśla-Korytowska, Avalon, Kraków, s. 271–294.

- Szmydtowa Zofia (1955), *Mickiewicz jako tłumacz z literatur zachodnioeuropejskich*, PIW, Warszawa.
- Trojanowiczowa Zofia (2010), *Organizator narodowej wyobraźni*, w: taż, *Romantyzm. Od poetyki do polityki*, wybór i red. Anna Artwińska, Jerzy Borowczyk, Piotr Śniedziewski, Universitas, Kraków, s. 275–291.
- Trybuś Krzysztof red. (2020), *The Literature of Polish Romanticism in Its European Contexts*, Peter Lang, Berlin, <https://doi.org/10.3726/b16501>.
- Urbankowski Maciej (2019), *Adam Mickiewicz w literaturze polskiej po 1989 roku*, w: *Mickiewiczowskie konteksty*, red. Maria Cieśla-Korytowska, Avalon, Kraków, s. 353–373.
- Waśko Andrzej (2019), *Klucznik horeszkowski – ale czy ostatni?*, w: *Mickiewiczowskie konteksty*, red. Maria Cieśla-Korytowska, Avalon, Kraków, s. 83–109.
- Weintraub Wiktor (1998), *Mickiewicz – mistyczny polityk i inne studia o poecie*, wybrała i oprac. Zofia Stefanowska, IBL PAN, Warszawa.
- Witkowska Alina (1975), *Mickiewicz. Słowo i czyn*, PWN, Warszawa.
- Witkowska Alina (1997), *Cześć i skandale. O emigracyjnym doświadczeniu Polaków*, wybór il. S. Rosiek, słowo/obraz terytoria, Gdańsk.
- Wojnicka Joanna (2019), *Filmowy Mickiewicz*, w: *Mickiewiczowskie konteksty*, red. Maria Cieśla-Korytowska, Avalon, Kraków, s. 229–249.

| Abstrakt

LIDIA BANOWSKA

Umiejscowienia i przemieszczenia. Wokół pytań mickiewiczologii „kontekstowej”

Autorka artykułu podejmuje refleksję nad zebranymi w tomie pt. *Mickiewicz kontekstowy* rozważaniami dotyczącymi kontekstualizacji i rekontekstualizacji, jakim podlega postać i dzieło dziewiętnastowiecznego twórcy. Omawiane analizy, będące przejawem postrzegania zjawisk poprzez sieć złożonych wzajemnych związków (tyleż wewnątrz-, co pozaliterackich), jako próby rozumienia przez sytuowanie stanowią przykład nośności czytania otwartego na inne czasy, inne przestrzenie (narodowe, kulturowe, estetyczne), inne optyki wreszcie. Zbiór ma charakter „konstelacyjny”, wyrażający się w różnorodności podejmowanych problemów, ujęć czy metodologii. Wyłaniające się z prezentowanych studiów wizerunki Mickiewicza są efektem dwu współbieżnych i dialogujących ze sobą nurtów oglądu: widzeń centralnych (akcentujących wspólnototwórczą wartość twórczości autora *Dziadów*) oraz peryferyjnych (włączających mniej znane rysy wieszczka jako m.in. mistyka, autora erotyków czy poety tłumaczonego na język innych sztuk).

Słowa kluczowe: literatura polska, romantyzm, Mickiewicz, konteksty,
(re)kontekstualizacja

| Abstract

LIDIA BANOWSKA

Placement and Displacement: Questions of ‘Contextual’ Mickiewiczology

The author reflects on how Mickiewicz and his work is contextualised and recontextualised in the work collected in the volume *Mickiewicz kontekstowy* (*Contextual Mickiewicz*). The analysis is a manifestation of perceiving phenomena through a network of complex mutual relations (both intra- and extra-literary) and attempting to understand through situating, and exemplifies the relevance of reading that is open to other times, other spheres (national, cultural, aesthetic), and ultimately, other perspectives. The collection is “constellational”, and is expressed in the diverse problems, approaches and methodologies that are taken up. The images of Mickiewicz that emerge from this study are the effect of two perspectives that are concurrent and in dialogue with each other: central views (emphasising Mickiewicz’s community-forming value) and peripheral views (his lesser-known qualities, including those of a mystic, author of erotic poems or a poet translated into the language of other arts).

Keywords: Polish literature, Romanticism, Mickiewicz, contexts,
(re)contextualization

| Biogram

Lidia Banowska – dr hab., literaturoznawczyni, zatrudniona w Instytucie Filologii Polskiej UAM (Zakład Badań nad Tradycją Europejską). Autorka monografii: *Miłosz i Mickiewicz. Poezja wobec tradycji* (Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2005) oraz *Byt i światło-cień. O antropologii poetyckiej Cypriana Norwida* (Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2005), a także współredaktorka monografii zbiorowych: *Jarosława Marka Rymkiewicza dialogi z tradycją* (współred. W. Ratajczak; Zysk i S-ka, Poznań 2017) i „*Nie klaniać się okolicznościom*”. *Nad romantycznymi lekturami Zofii Trojanowiczowej* (współred. E. Lijewska, J. Borowczyk; Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2018).

E-mail: banowska@amu.edu.pl

ORCID: 0000-0003-3753-1406